

Toponimy na wykorzystywanych w turystyce mapach obszarów leśnych

Tomasz Olenderek

Streszczenie. Toponimy (nazwy geograficzne) są ważnym elementem treści każdej mapy. Mają one duże znaczenie dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, dla lokalnych społeczności a także dla turystów. Stosunkowo rzadko opisywana w literaturze jest grupa toponimów leśnych, czyli nazw obszarów leśnych oraz obiektów związanych z gospodarką leśną. Wśród podstawowych, ogólnie dostępnych źródeł informacji o lokalizacji toponimów w przestrzeni, należy wymienić mapy topograficzne oraz mapy turystyczne. Od 2011 roku udostępniony został także Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych.

W artykule przedstawiono wyniki analizy wymienionych źródeł, wykonanej dla obszaru Puszczy Kozienskiej¹. Okazało się, że zdecydowanie największą liczbę toponimów zawiera Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych. Tradycyjne źródła kartograficzne są zróżnicowane, zarówno jeżeli chodzi o liczbę jak i rodzaje umieszczanych na nich toponimów. Badane mapy turystyczne, mimo mniejszej skali, nie są gorsze od map topograficznych. Prawdopodobnie, odpowiednie dobieranie toponimów na mapie może podnosić atrakcyjność turystyczną obszaru.

Słowa kluczowe: toponim, nazwa geograficzna, mapa topograficzna, mapa turystyczna, Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych, Puszcza Kozienska

Abstract. Toponyms on maps of forested areas used in tourism. Toponyms (geographical names) are an important part of the content of each map. They are of great importance for representatives of various scientific disciplines, for local communities as well as for tourists. Relatively rarely described in literature is a group of forest toponyms – names of forest areas and objects related to forest economy. Among the primary sources of publicly available information about the location of toponyms in space, the topographic maps and tourist maps should be listed. The National Register of Geographical Names is also available from 2011. The article presents the results of analysis of available materials, which was made for the area of Koziensice Forest. It turned out that by far the largest number of toponyms include National Register of Geographical Names. Traditional cartographic sources are diverse, both in terms of the number and types of toponyms placed on them. Studied tourist maps, despite a smaller scale, are not worse from topographic maps. Probably, the appropriate matching toponyms on the map can raise the attractiveness of a tourist area.

Keywords: toponym, geographical name, topographic map, tourist map, National Register of Geographical Names, Koziensice Forest

Wstęp

Toponim (nazwa miejscowa, nazwa geograficzna) jest to nazwa własna obiektu trwale zwią-

¹ W artykule wykorzystano wyniki badań projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki pt. „Toponimy leśne na polskich mapach topograficznych”

zanego z powierzchnią Ziemi. W literaturze wyróżniane są różne typy toponimów (Czerny 2011). Przykładowe podane są poniżej:

- choronimy – nazwy dużych obszarów, np. Nizina Mazowiecka,
- mikrotoponimy – nazwy niewielkich obszarów, np. Las Grądy,
- hydronimy – nazwy obiektów hydrograficznych, w tym drymonimy – nazwy rzek,
- oronimy – nazwy form rzeźby terenu,
- odonimy – nazwy szlaków komunikacyjnych,
- ojkonimy – nazwy miejscowości,
- urbanonimy – nazwy miejskie.

Wśród publikacji poświęconych toponimom należy wymienić przede wszystkim artykuły profesora Janusza Gołaskiego. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat regularnie ukazywały się jego prace poświęcone między innymi ocenie stanu zachowania nazw miejscowych na obszarze naszego kraju (ze szczególnym uwzględnieniem Ziem Odzyskanych) oraz potrzebie i metodom ochrony tych nazw. Zasluguje także na uwagę rozprawa habilitacyjna Andrzeja Czernego (2011) pt. „Teoria nazw geograficznych”, ale ma ona zdecydowanie teoretyczny charakter.

Stosunkowo rzadko opisywane są w literaturze problemy nazewnictwa obszarów leśnych. Zwykle porusza się je w kontekście nazw większych obszarów, takich jak puszcze. Formalnie termin „toponim leśny” (sylwanim?) nie został jednak jeszcze zdefiniowany. Pojęcie to można traktować szerzej – jako nazwę obszaru leśnego (dowolnej wielkości) lub obiektu związanego z gospodarką leśną (na przykład linii oddziałowej lub leśniczówki). Do tego typu mogłyby wejść zatem nazwy miejscowe kwalifikowane do różnych grup (choronimy, mikrotoponimy, odonimy, ojkonimy...).

Znaczenie toponimów jest bardzo szerokie. Na podstawie literatury (Gołaski 1994, 2005a, 2005b) można określić duże ich znaczenie dla kartografów, przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, członków lokalnych społeczności oraz ogółu społeczeństwa.

Kartografowie uzyskują dzięki toponimom dodatkowe możliwości graficznego wyróżnienia obiektu i pokazania jego cech. Na przykład, opisanie na mapie miejscowości wielkimi literami (wersaliki) może wskazywać, że posiada ona prawa miejskie. Ponadto, sama mapa, dzięki umieszczanym na niej toponimom, może nabrać wartości jako narzędzie ich ochrony.

Etnografowie, językoznawcy oraz badacze zmian środowiska mogą na podstawie toponimów uzyskać wiele informacji o charakterze historycznym: na temat twórców nazw, języka jakim się posługiwali oraz warunków w jakich żyli.

Toponimy mają również znaczenie utylitarne. Ułatwiają porozumiewanie się osobom posługującym się nimi na co dzień, pełniąc rolę naturalnego systemu odniesień przestrzennych – wciąż jeszcze częściej umawiamy się przy „Dąbkach” a nie na południku o określonej wartości. Nazwy miejscowe dają także świadectwo kultury lokalnych społeczności oraz określają ich związki z zajmowaną przestrzenią.

Wreszcie, standaryzacja oraz tworzenie wykazów nazw urzędowych umożliwia porozumiewanie się na poziomie krajowym i międzynarodowym.

Charakterystyczne jest, że zwykle nie są wymieniane zalety toponimów dla turystów, znacznie mniej zazwyczaj obeznanych z danym regionem i jego mieszkańcami. Faktycznie jednak, tej grupy dotyczy większość przytoczonych powyżej argumentów.

Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych

Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych (PRNG) został udostępniony w Internecie w 2011 roku. Ma on charakter otwarty – przewidywane jest stałe jego uzupełnianie. Składa się z dwóch podstawowych elementów: nazw (toponimów) oraz ich atrybutów.

Nazwy geograficzne można bezpłatnie oglądać w Geoportalu (geoportal.gov.pl) na wybra-

nym tle: mapy topograficznej (w kilku skalach), ortofotomapy lub granic działek ewidencyjnych. Graficznie rozróżniane są poszczególne klasy nazw. W przypadku obiektów powierzchniowych, nazwa umieszczana jest tylko raz, pośrodku obiektu. Dla rzek przyjęto nieco inną zasadę – ich nazwy umieszczane są przy źródle oraz ujściu, dodatkowo powtarzane mogą być także wzdłuż całego ich biegu.

Atrybuty nazw zawartych w PRNG udostępniane są przez Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej. Jest to usługa odpłatna, zależnie od formatu danych oraz sposobu ich wykorzystania. Podstawową jednostką przestrzenną przy rozliczaniu jest arkusz mapy 1:50 000 w podziale międzynarodowym. Nie można sobie wybierać rodzaju udostępnianych nazw.

Otrzymywane tabele zawierają stosunkowo wiele cech. Wśród nich można wymienić: nazwę w mianowniku i w dopełniaczu, formę przymiotnika, klasę i rodzaj obiektu (według podziału opisanego w dalszej części tekstu), położenie administracyjne (gmina, powiat, województwo), status nazwy (czy jest to nazwa urzędowa, zestandaryzowana), źródło informacji, numery identyfikacyjne, współrzędne (geograficzne – geodezyjne w układzie WGS-84 i prostokątne w układzie „1992”) oraz uwagi zawierające ewentualne dodatkowe komentarze do nazw, między innymi związane z bliższą charakterystyką lub historią obiektu.

Wszystkie nazwy w PRNG podzielono na dwie główne kategorie: „miejscowość” oraz „obiekt fizjograficzny”. Wśród miejscowości wyróżniono jedną klasę o tej samej nazwie, do której zaliczono 21 rodzajów obiektów. Wśród nich wymienione zostały leśniczówki oraz gajówki.

Obiekty fizjograficzne podzielono na sześć klas o następujących nazwach:

- obiekt ukształtowania terenu – wyróżniono 61 ich rodzajów, na przykład „wzgórze, wzniesienie”,
- płynący obiekt wodny – 10 rodzajów, na przykład „rzeka” lub „struga”,
- stojący obiekt wodny – 16 rodzajów, na przykład „jezioro”, „staw”, „bagnó, błoto”,
- inny obiekt wodny – 7 rodzajów, na przykład „źródło”,
- obiekt ukształtowania dna zbiornika – 6 rodzajów, na przykład „mielizna”,
- inny obiekt fizjograficzny – 38 rodzajów, a wśród nich „las”, „lasy”, „część lasu”, „uroczyisko”, „łąka”, „pole”, „droga”.

Poza nazwami klas i rodzajów toponimów nie opublikowano jeszcze, niestety, szczegółowych zasad przyporządkowywania poszczególnych obiektów. Przyjęty sposób klasyfikacji nazw uwzględnia fakt, że jak dotąd najlepiej na ziemiach polskich rozpoznane zostały nazwy osiedli (ojkonimy) oraz nazwy obiektów hydrograficznych (hydronimy), które w dużej części podległy już procesowi standaryzacji. Zdecydowanie gorzej jest pod tym względem z toponimami leśnymi. Głównym źródłem ich pochodzenia są mapy topograficzne. W wielu przypadkach zawierają one jednak błędy, na przykład do dzisiaj na tych mapach, a co za tym idzie i na powstających na ich podstawie mapach turystycznych, umieszczane są nazwy „gajówek”, których to obiektów nie ma w polskich lasach już od dawna. Zwraca także uwagę nie uwzględnienie w PRNG nazw form ochrony przyrody (parków narodowych, krajobrazowych i rezerwatów).

Cel i zakres badań

Celem przeprowadzonych badań było porównanie wartości różnych źródeł w zakresie liczby toponimów na obszarze leśnym – cennym przyrodniczo i turystycznie. Informacje te mogą być przydatne dla autorów map oraz osób zajmujących się nazwami miejscowymi w ujęciu regionalnym. Na obiekt badań wybrano obszar Kozienickiego Parku Krajobrazowego wraz z otuliną. Przy wyborze kierowano się faktem, że tereny te pokryte są stosunkowo dużą liczbą różnych map topograficznych. Jako materiały źródłowe obrano dane zawarte w PRNG oraz mapy topograficzne i turystyczne, których zwięzłą charakterystykę przedstawiono poniżej.

Zakresem badań objęto wszystkie toponimy należące do kategorii „obiekt fizjograficzny” oraz leśniczówki i gajówki należące do kategorii (oraz klasy) „miejsce”.

Material badawczy

Do badań wykorzystano 11 map, znajdujących się w zbiorach biblioteki kartograficznej Zakładu Geomatyki i Gospodarki Przestrzennej SGGW: 8 map topograficznych oraz 3 wybrane mapy turystyczne. Wśród map topograficznych znalazły się:

- mapa [1] – 1:10 000, wyd. Główny Urząd Geodezji i Kartografii (GUGiK), aktualność lata 70.’
- mapa [2] – 1:25 000, wyd. Sztab Generalny Wojska Polskiego (SGWP), aktualność 1954-56’
- mapa [3] – 1:25 000, wyd. GUGiK, aktualność lata 80.,
- mapa [4] – 1:25 000, wyd. SGWP, aktualność 1991,
- mapa [5] – 1:50 000, wyd. SGWP, aktualność 1954-56,
- mapa [6] – 1:50 000, wyd. GUGiK, aktualność lata 1971-74,
- mapa [7] – 1:50 000, wyd. GUGiK, aktualność lata 1993-94,
- mapa [8] – 1:50 000, wyd. GUGiK i SGWP, aktualność 2003.

Podczas analizy treści map [1] oraz [3] korzystano z Geoportalu, dlatego ich stan aktualności podano w przybliżeniu. Dostępna jest w tej formie również mapa [7]. Mapy [1], [4], [6] oraz [8] nie pokrywają w pełni badanego obszaru. Charakterystykę wymienionych map, z wyjątkiem mapy [4], z punktu widzenia zakresu treści związanej z obszarami leśnymi, przedstawiono w odrębnym artykule (Olenderek 2011).

Do analiz wybrano również trzy mapy turystyczne Kozienickiego Parku Krajobrazowego, które charakteryzowały się stosunkowo największą liczbą toponimów na przedstawianych terenach leśnych:

- mapa [9] – 1:73 000, wyd. DTPsystem, brak informacji o roku wydania,
- mapa [10] – 1:75 000, wyd. Mirosław Haba, wydanie 2002,
- mapa [11] – 1:115 000, wyd. DTPsystem, wydanie 2002.

Na innych, znanych autorowi mapach turystycznych Puszczy Kozienickiej, toponimów oznaczano stosunkowo niewiele, przede wszystkim z powodu zbyt małej skali opracowań.

Wyniki

Łącznie, na podstawie wymienionych źródeł, ustalono dla badanego obszaru listę 282 toponimów należących do kilkunastu różnych rodzajów. Z pewnością wykaz ten może być jeszcze uzupełniony. Sporządzone ponad 40 lat temu przez profesora Ryszarda Zarębę (1997 – przedruk z „Biuletynu Kwartalnego” Radomskiego Towarzystwa Naukowego nr 3-4 z 1970 roku) „Zestawienie uroczysk Puszczy Kozienickiej” zawiera bowiem ponad 650 pozycji. Opracowanie to było jednak sporządzone na podstawie archiwalnych map i dokumentów z ubiegłych kilku wieków. Wiele toponimów mogło więc zaniknąć wraz z mieszkańcami, którzy pomarli lub poopuszczali badane tereny.

Średnio w wybranych źródłach pojawiało się 38% toponimów (282 – 100%). Zdecydowanie najbardziej wartościowy okazał się Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych, który zawiera 76% nazw. Liczba ta zgadza się w przybliżeniu z wartością uzyskaną dla innych, wybranych obszarów leśnych. Wśród map, najlepszą okazała się mapa topograficzna [7] uzyskując dobry wynik 55%. Mimo względnie małej skali 1:50 000, nie było to niespodzianką, gdyż mapa ta ogólnie cieszy się dobrą opinią w środowisku kartograficznym. Następną lokatę zajęła mapa turystyczna [9] uzyskując 44%. Dopiero na dalszych miejscach znalazły się mapy w największych skalach: 1:10 000 [1] oraz 1:25 000 [3] z tym samym wynikiem 40% – wykazy

toponimów sporządzonych dla tych map były niemal identyczne. Na kolejnej mapie turystycznej [10] umieszczono 37% toponimów. Powyżej 30% miały jeszcze dwie mapy topograficzne 1:25 000 [2] oraz [4]. Pozostałe opracowania: [5], [6], [8] oraz [11] charakteryzowały się już stosunkowo niewielką liczbą nazw miejscowych: od 15 do 25 procent.

Dodatkowo, dla trzech najbardziej wartościowych źródeł (PRNG oraz mapy topograficznej [7] i turystycznej [9]) wykonano także zestawienia ilustrujące procenty występujących toponimów poszczególnych rodzajów. We wszystkich niemal kategoriach najwyższe procenty uzyskiwał PRNG. Jedyne w przypadku drymonimów najlepiej wypadła mapa topograficzna, zaś w kategorii form ochrony przyrody – mapa turystyczna.

Stwierdzono też różną częstotliwość oznaczania poszczególnych rodzajów toponimów. Najczęściej opisywane były obiekty hydrograficzne (przede wszystkim rzeki, zwłaszcza duże) oraz formy rzeźby terenu. Rzadziej na mapach pojawiały się opisy leśniczówek i gajówek oraz nazwy form pokrycia terenu (przede wszystkim lasów, ale także łąk, pól itp.). Najrzadziej opisywano leśne drogi i linie oddziałowe.

Podsumowanie

Zdecydowanie najlepszym źródłem, spośród badanych, jest Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych, który zawierał ponad 75% toponimów analizowanych rodzajów. Źródła kartograficzne okazały się stosunkowo zróżnicowane; zawierały od 15 do 55% toponimów. Stwierdzono również duże zróżnicowanie liczby przedstawianych toponimów zależnie od ich rodzaju (najlepiej opisywane były obiekty hydrograficzne, najsłabiej zaś obiekty komunikacyjne). Mapy turystyczne, mimo wyraźnie mniejszej skali, nie okazały się gorsze od map topograficznych. Wydaje się, że na tego rodzaju mapach przywiązuje się do nazewnictwa większą wagę. Znajduje to także potwierdzenie przy porównaniu sposobu eksponowania nazw – na niektórych mapach turystycznych są one bardziej wyraziste. Prawdopodobnie autorzy i redaktorzy map turystycznych uważają, że odpowiednie stosowanie toponimów może podnosić atrakcyjność turystyczną kartowanego obszaru. Potwierdzenie tego przypuszczenia wymaga jednak przeprowadzenia odrębnych badań.

W artykule wykorzystano wyniki badań projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki pt. „Toponimy leśne na polskich mapach topograficznych”.

Literatura

- Czerny A. 2011. *Teoria nazw geograficznych*. Prace Geograficzne 226. PAN Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa.
- Gołaski J. 1994. *Wprowadzenie do problematyki nazw miejscowych na polskich mapach topograficznych*. W: Horodyski B. (red.) IX Szkoła Kartograficzna. Polska kartografia map topograficznych. Warszawa: 169-176.
- Gołaski J. 2005a. *Kartografia wobec nazw miejscowych jako narzędzia porozumiewania się i przedmiotu ochrony*. W: Ostrowski J., Pasławski J. (red.) Społeczna i edukacyjna rola kartografii w Polsce. Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, tom 26: 89-106.
- Gołaski J. 2005b. *Układ naturalnych odniesień przestrzennych*. W: Makowski A. (red.) System informacji topograficznej kraju. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa: 75-95.
- Olenderek T. 2011. *Przedstawienie lasów na polskich mapach topograficznych*. Sylwan 3: 202-211.
- Zaręba R. 1970. *Uroczyska leśne Puszczy Kozienickiej*. W: Zielony R. (red.) 1997. Leśny Kompleks Promocyjny Lasy Puszczy Kozienickiej. Wydawnictwo SGGW, Warszawa: 303-322.

Tomasz Olenderek

Katedra Urządzenia Lasu, Geomatyki i Ekonomiki Leśnictwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
tomasz_olenderek@sggw.pl